

V PREGNANSTVO

Poglavje iz biografije Primoža Trubarja

Mirko Rupel

V praekkar preteklem letu je minilo 450 let, odkar se je rodil Primož Trubar. To je najstarejši jubilej, ki se tiče slovenskega književnika. Pa smo ga skoraj prezrli.

Pred dvema letoma se je moral umakniti iz Ljubljane v Trst, a zdaj se je vrnil povišan v kanonika. Seveda, vsakdo ni imel takih zavetnikov, kakor sta bila tržaški škof Bonomo in ljubljanski Kacijanar.

Kanonik s 34 leti! To je bil eden največjih položajev, ki jih je v tistih časih mogel doseči preprost človek, posebno še, če je bil slovenskega rodu. Taka služba je pomenila ne le ugled in vpliv, temveč tudi dobre dohodke. Ljubljanski kanoniki so dobivali vsake kvatre okoli 10 dukatov, za posamezna opravila in molitve pa so posebej prejeli nagrado, tako n. pr. za jutranjice po 4 in za posamezne ure po 2 solda. Vsak je imel hišo v mestu, a v najem je lahko dobil lepe kapiteljske vrtove na Poljanah. Ker je novi kanonik obdržal od prejšnjih prebend tudi beneficij sv. Maksimilijana v Celju, so bili njegovi dohodki večji kakor kdaj koli poprej.

S Trubarjevim prihodom se je položaj reformaciji naklonjenih mož v škofiji, kanonikov Wienerja, Mertlica in Dragoliča, znatno okrepil, posebno še, ker je Trubar postal škofov spovednik, torej njegov osebni zaupnik, ki je neposredno utegnil vplivati na tega najvišjega cerkvenega oblastnika. Vendar ni še nič kazalo, da bi s te strani prišlo do vidnejšega preloma s preteklostjo. In škof Kacijanar je umrl 31. marca 1544, ne da bi se bil odločil za reformo, o kateri je morda sanjal. Ker se je dal na smrtni postelji obhajati v obeh podobah — verjetno na Trubarjevo pobudo — pa je s tem dejanjem vendarle vplival na svoje somišljenike. V oporoki se je spomnil tudi Trubarja ter mu zapustil »vsa Krisostomova in Brenzova dela ter črni plašč iz kamelovine, podložen s črno jagnječevino«. Trubar je bil edini,

ki je podedoval knjige, ker je škof pač poznal njegovo veselje z branjem ter vedel, da išče mladi in prizadevni kanonik v knjigah odgovor na vprašanja, ki so ga tedaj vznemirjala.

Prave in odločilne poti pa niso mogli najti Trubar in njegovi somišljeniki niti pod novim škofom Urbanom Tekstorjem ali Kalcem. Res je bil ta Kraševac, ki se je povzpel do dvornega kaplana, miloščinarja in spovednika kralja Ferdinanda, znan kot odločen nasprotnik reformacije, toda ostal je na dvoru tudi potem, ko so ga potrdili za ljubljanskega škofa, in je le včasih utegnil priti v Ljubljano ali v Gornji grad. Tako so k novi veri nagnjeni člani ljubljanskega stolnega kapitlja imeli kar proste roke. Škof je celo njih najvidnejša zastopnika Wienerja in Trubarja potrdil za stolna pridigarja, tako da je oni pridigal nemški, ta slovenski.

Ščasoma pa je Kalec le moral postati pozoren. Poročila iz Ljubljane so mu zmeraj bolj kazala, kako resno se tam vodilni duhovniki odmikajo od dotlej veljavnih cerkvenih nauk in navad. V zadnjih letih, odkar je v Ljubljani spet deloval Trubar, so Kalčevi ljudje lahko zbrali precèj gradiva proti nasprotnikom ter jim očitali, da ne spoštujejo svetnikov, nič ne dajo na vigilije, nič na litanije, da prezirajo krst z blagoslovljeno vodo, zanemarjajo kanonične ure, zasmehujejo procesije za cesarja Karla in kralja Ferdinanda, se v pridigah norčujejo iz svojega škofa, da celo delijo obhajilo v obeh podobah in da v postu meso uživajo.

Ti očitki niso bili neutemeljeni in so veljali tudi Trubarju. Zlasti drži, da je delil obhajilo pod obema podobama, dasi le skrivaj in po zasebnih hišah. Zgledoval se je pri tem po škofu Kacijanarju, ki se je dal na smrtni postelji tako obhajati, in po svojem vzorniku, škofu Bonomu, ki je tudi tako storil pred smrtjo. Razen tega je širil Trubar nekatera reformacijska gesla tudi s pridigo. Kakor že prej, je posebno rad grmel zoper zidanje cerkvá in romanje k njim, razglašajoč, da je to praznoverje. V Ljubljani se mu je nudila lepa priložnost za take pridige, ko so dozidavali cerkev na Sv. gori pri Gorici. Še pozneje, ko je cerkev že stala, se je Trubar rad vračal k tej temi. Tako vemo, da je še 1547 pridigal proti svetogorski božji poti, kakor je nekje pozneje povedal: »Tedaj, kedar sem jest... v Lublani pridigal super tu rumane na to Goričansko goro, so ti eni silnu legali, de eni mrtvi otroci, kir so bili oblubljeni h ti divici Mariji na to S. goro, so od smrti vstali. Ena žena v ti igiški fari je enu suje mrtvu dejte tri dni v zibeli hranila inu tu istu oblubovala h ti divici Mariji v Gorici, oli tu dejte je začelu smrdeti, de so tu istu kumaj pred smradom pokopali.«

Tudi odlomek iz njegovega Katekizma z dvema izlagama (1575) se sliši kakor pridiga iz tistih ljubljanskih časov: »Spumnite inu vprašajte, skuzi koga, koku inu kedaj so le-te ene nove cerkve v naših deželah per naših časih inu pumnenu gori prišle, so sezidane inu k nim tulikajn blaga prišlu inu perneslu, koker na tej Gori per Gorici, per Gornim gradu, pod Gradcom nad Lublana, na Silevici, nad Laškim, na Bruniki, na Kumi inu drugdi. Neso li vse te iste cerkve le od tih hudičevih ležnivih bab, kurb inu hudih ludi gori prišle? H timu so ti farji, menihi, cehmoštri inu mežnarji zavolo nih trebuha redle pomagali s temi ležnivimi cajhni, kir so pravili inu falš pričovali, kir bi se per tacih cerkvah bili sturili. Per tim so ti eni hudičevi ljudje slipi, hromi inu krulevi se sturili inu na berlah h takim cerkvom prišli inu ti eni slipi se delali inu k nim pustili se pelati. Inu so per tacih cerkvah berle od sebe vrgli, ti slepi so pregledali. Tu so ti farji potrjovali inu na steno oli na table malali inu zapisali. Inu so te mesene debele kosti na te štrike tih zgonov pervezovali, te isti so ti psi ponoči cukali inu zgonili. Inu kedar so ti bozi, preprosti ludje h tim zgonum tekli, per nih nikoger nešli, taku so djali inu verovali, ti zgonuvi so od svetnikov oli sami od te svetusti te cerkve oli gore zgonili. Ti eni pak farji inu mežnarji so tim živim rakom goreče voščene svičice perlepovali inu okuli tacih cerkov ponoči pustili laziti. Tu kedar so ti preprosti vidili, so verovali, da ti svetniki taku okuli te cerkve hodijo...«

V pridigi je Trubar šel še dalje. Tako je razglašal, če ne bodo ljudje verjeli evangeliju ter zapustili malikovanja, bodo v kratkem Turki prišli. O maši je pridigal, da nima nobene veljave ne za žive ne za mrtve. Prav tako ni nič dal na birmo. Tudi pri nekaterih obredih ni skrival svojega prepričanja, pa je krstil brez krizme, nehal pripogibati koleno pri omembi Matere božje v neki pesmi in nekoč je zbrisal v zakristiji na razglasni deski napovedan praznik.

Kljub temu, da so Trubar in njegovi tovariši v marsičem odstopili od nauk in predpisov stare vere, pa niso storili odločilnega koraka. Trubar n. pr., ki je razglašal, da maša nič ne pomeni, je še zmeraj maševal. Tudi niso v svojih pridigah napadali vseh nauk stare Cerkve, ki so jih zavrgli protestanti, n. pr. nauka o papeževi oblasti, o številu zakramentov, o vicah, o celibatu. Mar so še zmeraj menili, da gre zgolj za reformo v okviru rimske Cerkve? Ali so čakali, kako bo s tridentinskim koncilom ali kako se bo končal boj med cesarjem in šmalkalcdci? Ali so se bali svojega škofa? Mar so pričakovali, da jim deželni stanovi izvojujejo versko svobodo?

Pa niso samo ljubljanski duhovniki bili previdni in neodločni. Tudi škof Kalec v nasprotnem taboru ni bil mož naglih in nepremiš-

ljenih dejanj. Kakor je kot dvorni pridigar previdno govoril — to previdnost so mu naravnost očitali — tako je tudi proti svoji ljubljanski duhovščini premišljeno ravnal. Kot dvorski človek je bil dobro poučen, kako se v svetu sučejo stvari v verskem sporu. Vedel je, da glede reformacije na Nemškem še ni bila izrečena zadnja beseda. Res je šmalkaldska zveza, ki so jo 1531 sklenili protestantski knezi in mesta za obrambo svoje vere, lepo uspevala in zmagovala, toda že leta 1544 je cesar, izrabljajoč nje slabosti, začel snovati odločilni udarec zoper njo. Zvezal se je s papežem ter poskusil še poprej s splošnim koncilom združiti versko razvojeno Nemčijo. Koncil, sklican v Trident konec leta 1545, pa ni obetal uspeha. Zato je cesar z vojaško silo napadel šmalkaldee, jih 1546 in 1547 premagal ter razbil njih zvezo.

In prav leta 1547 se je pripravil na udarec tudi škof Kalec.

V Ljubljani niso nič slutili. V prvi polovici tega leta je ljubljanski kapitelj poslal Trubarja v Šentjernej na Dolenjsko za vikarja. Ta fara je bila ena izmed tistih, katerih dohodki so bili namenjeni za vzdrževanje kapitlja. Štela je 26 podružnic in bi potemtakem morala biti precej bogata. Toda odkar so Turki 1492 v Šentjerneju požgali cerkev in podrli župnišče, se zdi, da si ni več opomogla. Poslali so torej Trubarja, ki je bil na glasu dobrega in spretnega oskrbnika, da bi uredil njeno gospodarstvo. Ta se je odpravil na Dolenjsko, ne da bi tam nameraval ostati za stalno, saj je pustil svoje premičnine doma v Ljubljani.

In ko je Trubar v Šentjerneju nevednemu in praznovernemu ljudstvu razlagal sveto pismo, prebiral in študiral evngelijanske in lútske bukve ali delal gospodarske načrte in račune, je potoval po Kalčevem nalogu mladi lektor dunajskega vseučilišča Burchard de Monte v Bologno k tajniku tridentinskega koncila, da bi izvedel stališče koncila glede »sedmih členov, o katerih se je na Kranjskem razpravljalo«. Šlo je, kakor sklepamo iz poznejših dogodkov, za tele stvari: za opravičenje, za razlaganje sv. pisma, za mašo in druge zakramente, za ženitev duhovnikov, za oblast Cerkve, za češčenje Matere božje in svetnikov, za nauk o vicah. O vseh teh vprašanjih pa tajnik koncila Angelo Massarelli ni mogel dati odgovora, ker o njih koncil še ni bil sklepal; izročil je Burchardu samo prepis dekreta o opravičenju in o razlaganju sv. pisma. To ni bilo vse, kar je potreboval Kalec za odločen nastop zoper svojo ljubljansko duhovščino. Vendar je našel v ovadbah iz Ljubljane toliko gradiva, da mu ni bilo težko izvabiti od kralja Ferdinanda skriven ukaz, naj se ljubljanski duhovniški vodje novoverceev zapró. Zlasti ga je razburjalo, da sta Wiener in Trubar začela deliti obhajilo pod obema podobama, da

Wiener ni imel žalne službe božje po tedaj umrli kraljici Ani, Ferdinandovi ženi, kakor je bilo predpisano, in da se je po smrti prve žene drugič oženil. To troje je po vsej verjetnosti dalo zadnji povod za Kalčev odločni nastop.

Ukaz je prispel v Ljubljano sredi septembra in ž njim tudi škof, da bi osebno vodil preiskavo. Skrbno pripravljena akcija je prišla tako nepričakovano, da je prizadete močno presenetila. Dva ljubljanska meščana in pristaša reformacije, Klombner in Seyerle, oba uslužbenca deželnih stanov, pa sta v uradu kmalu izvedela, kaj ukaz pomeni. Če nista mogla pravočasno posvariti Wienerja in ljubljanskih osumljencev, pa sta upala rešiti vsaj Trubarja. Poslala sta sla s pismom v Šentjernej, da bi gospoda Primoža opozoril na bližajočo se nevarnost. Sel se je peš odpravil na 90 kilometrov dolgo pot. Medtem pa sta spoznala naglico in odločnost, s katero je ravnal Kalec. Škofovi biriči bi sla z lahkoto prehiteli. Zato sta brž pregovorila trgovca Cveklja, Trubarjevega sorodnika, da je zajahal konja, dohitel sla, mu vzel pismo ter tako šentjernejskega vikarja še pravočasno obvestil, kako resen je položaj. Trubar se ni dolgo pomišljal, umaknil se je iz Šentjerneja in se skril. Verjetno je našel pribežališče na kakšnem gradu in tam čakal jasnejših dni.

Medtem se je v Ljubljani začela preiskava. Škof je dal vlomiti v Trubarjevo hišo, zapleniti njegovo imetje, zlasti knjige, vredne 400 goldinarjev. Zatem so zaslišali priče in obtožence. Priče so bile Janez Varaždin, duhovnik ljubljanske stolnice, Jakob Scherer, gornjegrajski župnik, in Filip Strauss, kaplan v Gradišču v Ljubljani. Trubarja, ki ga seveda niso mogli zaslišati, je duhovno sodišče izobčilo in mu vzelo njegove tri službe. Pri posvetni oblasti je ostal v veljavi ukaz, naj se zapre, z begom pa je zakrivil deželno odpadništvo. Njegov biograf je takole zapisal: »Le-ta škof Urban, kir si je potle v Tonaberdi šinek spehnil, je gospud Primoža nikar le od njega korerije, vseh far inu kaplanij odpehnil, temuč je tudi njemu več kakor za štiri stu zlatih bukvi vzel, katerih nej nikuli več mogel dobiti.«

Wienerja in Dragoliča so zaprli na ljubljanskem gradu. Zapisnik o Wienerjevem zaslišanju je bil poslan kralju Ferdinandu v Augsburg in ta je odločil, naj se ujetnik spravi na Dunaj, da bi se tam preiskava nadaljevala. Na pomlad 1548 so ga uklenjenega odvedli na Dunaj, pozneje pa pomilostili in izgnali na Sedmograško. Dragolič se je menda skesal, ker je Trubar čez leta vedel povedati o njem, da je bil med tistimi, »ki so od straha zavolo blaga od prave vere stopili« in da je zato imel hudo smrt ter »vpijoč, norčast inu v cagovanu konec vzel«. Mertlica so sicer zaprli, toda kmalu izpustili, ker je bil star in bolan;

seveda so ga izobčili in to ga je tako pretreslo, da je v naslednjem letu umrl. Na seznamu je bilo tudi ime Gašperja Rokavca, ki je malo poprej postal vikar v ljubljanski stolnici. Ali so ga obsodili, ni znano.

Trubar se je skrival na kakem gradu, mogoče na Žumberku ali Turjaku, ter čakal, kaj bo. Morda se je tisto zimo v zatišju že pečal s kakšnim literarnim načrtom ali vsaj razmišljal, kako bi zapisal slovensko molitev, slovensko pridigo ali prevel kak odlomek iz evangelija. Novice od ljubljanskih tovarišev, s katerimi je bil v skrivni pisemski zvezi, mu niso dajale veliko upanja, da bi se mogel vrniti v Ljubljano. Ko pa je zvedel, da Wienerju trda prede, mu ni ostalo drugega kakor zapustiti deželo in oditi na tuje. V Trst ni kazalo iti, ker tam njegovega zavetnika Bonoma ni bilo več med živimi in je tam po njegovi smrti zapihal oster protireformacijski veter. Zato je, kakor se zdi, na Wienerjev nasvet odšel v marcu 1548 v Nürnberg na Nemško k predikantu Vidu Dietrichu. Pridružil se je kakemu trgovcu, ki se zaradi dobička ni strašil 17-dnevnega naporenega potovanja s konjem v daljne nemške kraje.

Pot ga je vedla čez Gorenjsko in Tirolsko. V pregnanstvo! Težko mu je moralo biti pri srcu, ko je s svojimi spremljevalci v mraku jezdil po samotnih stezah in se morda za zmeraj poslavljal od domačih krajev. V velikem loku se je ognil Ljubljani, kjer je zapuščal prijatelje, a tudi sovražnike, pripravljene, da naščuvajo nanj škofove biriče. V nemirnem pričakovanju se je bližal Kranju. Malo pred mestom je krenil proti Šenčurju. Da mora še govoriti s prijateljem Jurijem Sitarjem, tamkajšnjim kaplanom, je povedal spremljevalcem. Pa je ves čas mislil le na kaplanovo sestro Barbaro. Sitar je bil poznih popotnikov in somišljenikov vidno vesel. Povabil jih je, da si pri njem odpočijejo, in Barbara jim je lepo postregla. Ko so drugi dan odšli, je dolgo premišljevala o prihodnosti. Primožu je bila dala besedo, da pride za njim v daljne kraje onstran gorá, brž ko ji bo pisal, da je vse pripravljeno ...